

ДИСКУРСОЛОГІЯ: СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА

УДК: 811.112'42'37

ДО РОЗМЕЖУВАННЯ КОНВЕНЦІЙНИХ ТА ДИСКУРСИВНИХ ІМПЛІКАТУР

Л.Р. Безугла, доктор філол. наук (Харків)

У статті розглядаються розмежувальні ознаки конвенційних і дискурсивних імплікатур. Під конвенційною імплікатурою розуміється неінтендована імпліцитна пропозиція, що виводиться зі значення слів і речень поза дискурсивним контекстом, натомість дискурсивна імплікатура становить інтендовану імпліцитну повну пропозицію, яка інтендується мовцем і виводиться адресатом у дискурсі. Структурними різновидами конвенційних імплікатур є лексичні та синтаксичні. Семантичним різновидом конвенційних імплікатур є пресупозиції.

Ключові слова: дискурсивна імплікатура, інтенція, конвенційна імплікатура, перлокуція, пресупозиція, пропозиція.

Л.Р. Безуглая. К разграничению конвенциональных и дискурсивных импликатур. В статье рассматриваются разграничительные признаки конвенциональных и дискурсивных импликатур. Под конвенциональной импликатурой понимается неинтендируемая имплицитная пропозиция, которая выводится из значений слов и предложений вне дискурсивного контекста, в то время как дискурсивная импликатура представляет собой интендируемую имплицитную полную пропозицию, которая интендируется говорящим и выводится адресатом в дискурсе. Структурными видами конвенциональных импликатур являются лексические и синтаксические. Семантическим видом конвенциональных импликатур являются пресупозиции.

Ключевые слова: дискурсивная импликатура, интенция, конвенциональная импликатура, перлокуция, пресупозиция, пропозиция.

L.R. Bezugla. To the distinction of conventional and conversational implicature. The article deals with distinction of conventional and conversational implicature. Conventional implicature is meant as a non-intended implicit proposition, which is devoted from word and sentence meanings out of discursive context. Conversational implicature is an intended implicit full proposition, which is intended of the speaker and devoted of the hearer in discourse. The structural kinds of conventional implicatures are lexical and syntactical ones. A semantic kind of conventional implicature is presupposition.

Key words: conventional implicature, conversational implicature, intention, perlocution, presupposition, proposition.

Діючим інструментом пояснення функціонування імпліцитних смислів у дискурсі є теорія імплікатур Г.П. Грайса [3], яка ґрунтується на переміщенні значення з мови в мовлення – з мовних структур у когнітивну сферу комуніканта.

Г.П. Грайс приділяє основну увагу так званій *conversational implicature* – дискурсивній імплікатурі (в інших перекладах – конверзаційній [5, с. 374], комунікативній [3, с. 234; 7 с. 293], розмовній [2, с. 33], мовленнєвій або смисловій [1, с. 146;

8, с. 187], імплікатурі спілкування [4, с. 12], імплікатурі дискурсу [9, с. 42, 63]). Варіант перекладу 'дискурсивна імплікатура' вбачається нам найбільш удалим відповідно до домінуючого у сучасній лінгвістиці дискурсивного підходу до аналізу імпліцитних смислів.

Імплікатурі іншого типу – конвенційній (*conventional implicature*), Г.П. Грайс приділяє дуже мало уваги, тому, на думку С. Левінсона [14, с. 140], її часто плутають із пресупозицією

і логічною імплікацією / інференцією, адже вона впливає із загальноприйнятого смислу слів і граматичних конструкцій і поза контекстом. Розмежуванню конвенційної та дискурсивної імплікатури присвячено чимало праць [2; 11; 13–15; 17], проте сьогодні не можна говорити про загальноприйняті точки зору щодо цієї проблеми. Існує навіть думка, згідно з якою конвенційна імплікатура – “це міф” [10], оскільки сам термін ‘імплікатура’ є винаходом Г.П. Грайса на позначення імпліцитного смислу, що інтендується й актуалізується у дискурсі, на противагу термінам ‘інференція’ і ‘імплікація’, які зазвичай використовуються у логічній семантиці.

Мета цієї статті – проаналізувати існуючі погляди на розмежувальні властивості конвенційних і дискурсивних імплікатур і продемонструвати їхні розбіжності на матеріалі німецькомовного діалогічного дискурсу, представленого в сучасних драматичних творах, персонажне мовлення яких наближене до розмовного.

За Г.П. Грайсом, дискурсивна імплікатура виводиться на основі принципу кооперації й контексту. На відміну від конвенційних імплікатур, дискурсивні імплікатури є комунікативно інтендованими й виводяться не тільки на ґрунті змісту сказаного, але й на ґрунті допущень про кооперативний характер нормальної вербальної інтеракції, наприклад:

(1) Bruno: *Sie hat uns immerhin belogen.*

Adrian: *Da ist sie nicht die einzige, Bruno*
(+> *Du hast uns auch belogen*)

Bruno: *Was willst du damit sagen?*

Adrian: *Das weißt du ganz genau. <...>*

Bruno: *Die Wahrheit wollt ihr hören? Bitte schön!*
Ich bin pleite! (Schertenleib, S. 346)

Г.П. Грайс [3, с. 236], зосереджуючи увагу на принципі кооперації, виділяє у якості основних властивостей дискурсивних імплікатур відповідність повній пропозиції, незалежність від істиннісного значення експліцитної пропозиції, неконвенціональний характер, невіддільність, анульованість і виводимість:

• Під відповідністю повній пропозиції мається на увазі той факт, що дискурсивні імпліка-

тури завжди є повними імпліцитними пропозиціями (якщо ж імпліцитно виражена частина пропозиції, йдеться про імплікатуру). На відміну від дискурсивних імплікатур, конвенційні імплікатури можуть не мати вигляду повної пропозиції, як наприклад, смисл багатьох сполучників і сполучникових прислівників. Приміром, у дискурсивному фрагменті (2) смисл сполучника *sonst* експліковано за допомогою знака “>> – впливає конвенціонально”, який використовується у логічній семантиці на позначення інференції:

(2) Hilda <...> sieht Hannis Portion: *Das ist zu wenig, schöpft nach.*

Hanni: *Ich mag nicht.*

Hilda: *Zaundürr bist, da muß man essn, sonst*
(>> *Ohne Essen*) *wird man nix.* (Kroetz, S. 22)

• **Незалежність від істиннісного значення експліцитної пропозиції** означає, що дискурсивні імплікатури можуть виводитися з хибної пропозиції. Наступний діалог – розмова подружжя (Ірени й Вольфганга) з невісткою про її стосунки з їхнім сином, які наразі напружені. Заходить син, виникає незручне становище, і Вольфганг, повідомлюючи жінці про те, що нібито її кава схолоне, дає зрозуміти їй, що вони мають залишити сина з невісткою на самоті (для експлікації імплікатури використовується знак “+> – імплікує, впливає дискурсивно”):

(3) Wolfgang: *Irene, dein Kaffee wird kalt.*
(+> *Gehen wir!*)

Irene: *Welcher Kaffee?*

Wolfgang: *Dein Kaffee.* (+> *Gehen wir!*)

Irene und Wolfgang ab. (*Unter uns, Folge 2791, März 2006*)

Специфіка цієї ситуації є такою, що омана спрямована не на адресата, а на слухачів: з одного боку, адресант має перлокутивну ціль не приховати хибну пропозицію від адресата, а, навпаки, дати зрозуміти йому, що пропозиція хибна, та в такий спосіб передати імплікатуру; з іншого боку, адресант має перлокутивну ціль увести в оману слухачів, примусивши їх повірити в істинність експліцитної пропозиції, та приховати від них інтендовану імплікатуру.

• **Неконвенціональність** дискурсивних імплікатур полягає в тому, що вони не ‘прив’язані’

до конвенціонального значення слів і структур (маються на увазі лексико-граматичні конвенції). Одне й те ж висловлення в різних дискурсивних контекстах може мати різні імплікатури або не мати їх зовсім. Приміром, наведені нижче діалоги ілюструють мовленнєві акти з однією й тією самою пропозицією, вираженою подібними мовними засобами (*У адресатів є щось поїсти*), але перший мовленнєвий акт є експліцитним квеситивом, другий – імпліцитним директивом:

(4) Вечірка на честь зустрічі друзів дитинства.

Bruno: *Zum Wohl!*

Bruno hebt die Flasche; die anderen stoßen nach kurzem Zögern an.

Corinna: *Gibt's eigentlich auch etwas zu essen, später?*

Adrian: *Bringt Mattias mit. (Schertenleib, S. 319)*

(5) Reicher: *Sag, weil ma schon da in der Küche sin... habt ihr noch irgendwas zum Essen?*

(+> *Gebt mir irgendwas zum Essen!*)

Fery: *Geh, Gugi? Mach dem Herrn Reicher irgend a Brot oder was...*

Guggi: *Jaja... (Bauer, S. 13)*

• **Невіддільність** (*nondetachability* – *Nicht-Abtrennbarkeit*) дискурсивної імплікатури означає, що вона ‘прив’язана’ не до мовної форми, а до семантичного змісту висловлення. Тому можна відокремити її від експліцитної пропозиції, виразивши синонімічним висловленням: наприклад, імплікатура *Peter ist Idiot* іронічного висловлення *Peter ist ein Genie* не зникає у разі використання синонімічних висловлень на зразок *Peter ist eine Geistesgröße*, *Peter ist eine Intelligenzbestie* [14, с. 127f]. У наступному діалозі дискурсивна імплікатура *Er springt herunter* виражається тричі, за допомогою різних висловлень:

(6) Alfons: *Er ging den Weg zum Viadukt.*

(+> *Er springt herunter*)

Wirt: *Zum Viadukt? Er faßt sich ans Herz. Stille. Wird's euch jetzt klar, warum er den anderen Anzug nicht nahm? (+> *Er springt herunter*)*

Gendsam: *Warum?*

Alfons: *Ein Viadukt ist zumeist sehr hoch* –

(+> *Er springt herunter*)

Er lächelt seltsam. Stille.

Gendarm: *Ach, Sie meinen, daß er hinunterspringt?* (*Horváth, S. 282f*)

• **Анульованість** у контексті (*defeasibility, cancelability* – *Aufhebbarkeit, Tilgbarkeit, Streichbarkeit, Annulierbarkeit, Löschbarkeit*) полягає в тому, що адресант може виправити себе й таким способом скасувати імплікатуру, яка міститься в його попередньому висловленні. Наприклад:

(7) Herr: *Sagen Sie mal, was war denn das da draußen für ein Säugetier, auf das ich soeben stieß?*

Dame: *Das war eine Katze.* (>&+> *Das war nicht meine Katze*)

Herr: *Das war aber eine schöne graue Katze.*

Dame: *Das war ja auch meine Katze!*

Herr: *So, Sie haben eine Katze? (Erhardt, S. 106)*

• **Виводимість** (*calculability* – *Rekonstruierbarkeit*) дискурсивних імплікатур зводиться до того, що адресат виводить їх на основі принципу кооперації й дискурсивних максим (вивід імплікатури експліковано адресатом в діалозі (6)).

Зазначені властивості дискурсивних імплікатур можна розглядати у якості їх характеристик, а не характерних ознак. Ф. Лідтке у результаті їхнього ретельного аналізу дійшов висновку, що жодна із цих властивостей не є надійним розмежувальним критерієм дискурсивних і конвенційних імплікатур [15, с. 30]. Причину цього ми вбачаємо у тому, що конвенційні імплікатури можуть функціонувати в дискурсі, в мовленні як дискурсивні. Якщо імплікатура може виводитися із висловлення поза контекстом, вона є конвенційною, якщо ні – дискурсивною.

У цьому зв’язку в якості провідної властивості дискурсивних імплікатур ми розглядаємо їх **інтендованість**: висловлюючи *p*, мовець дає можливість адресатові зробити висновок, що *q*, хоча й не говорить про це прямо. При цьому мовець має додаткову перлокутивну ціль дати зрозуміти адресатові, що *q*, тобто вплинути на нього таким чином, щоб він вивів імплікатуру. Отже, дискурсивні імплікатури мають перлокутивну природу.

Дискурсивні імплікатури Г.П. Грайс поділяє на часткові (*particulized*) і загальні (*generalized*), останні поділяються на клаузальні й скалярні.

Часткові й загальні імплікатури розмежовуються за критерієм залежності від контексту [3, с. 234]. Проте, насправді, критерієм їх розмежування є інтендованість: часткові імплікатури інтендовані, загальні – ні, на що слушно вказує Е. Рольф [17, с. 128]. Однак у багатьох дослідників склалося враження про інтендованість обох типів імплікатур [7, с. 184; 13, с. 17; 16, с. 33], оскільки Г.П. Грайс часто вживає термін ‘імплікатура’ без конкретизації, маючи на увазі часткову імплікатуру. Е. Рольф пояснює це тим, що часткова імплікатура перебуває в центрі уваги Грайса і є “своєрідною дискурсивною імплікатурою у вузькому, “сильному” розумінні”, на відміну від загальної – імплікатури в “слабкому” розумінні, “потенційної імплікатури”, яка може виступати у якості часткової за умови інтендування її мовцем [17, с. 128, 132]. На наш погляд, це зумовлено ключовою роллю інтенції в теорії Грайса, який, сконцентрувавшись на інтенції, не розглядав можливості неінтендованого передавання смислів. Тому ми підтримуємо точку зору Е. Рольфа, що інтендованими є тільки часткові імплікатури, тобто в цьому випадку адресант має намір донести імплікатуру до адресата.

Часткова й загальна імплікатури протиставляються дослідниками як *S*-імплікатура (*Speaker-Implicature*) і *U*-імплікатура (*Utterance-Implicature*) [17, с. 128], авторизована й неавторизована [13, с. 44], актуальна й потенційна імплікатури [11, с. 55]. Якщо передача імплікатури першого типу входить в інтенцію мовця, то імплікатура другого типу є висновком адресата або третьої особи з пропозиції висловлення незалежно від наміру мовця, причому цей висновок є факультативним. Тож ми вважаємо за можливе ототожнити загальні й конвенційні імплікатури, з одного боку, і часткові й дискурсивні, з іншого.

Загальні імплікатури є прикладом актуалізації конвенційних імплікатур. Г.П. Грайс [3 с. 234] зазначав, що загальну імплікатуру легко сплутати з конвенційною. Але, на відміну від загальної, конвенційна імплікатура не завжди має вигляд пропозиції. Крім цього, загальну імплікатуру вважають дискурсивною, тому що вона виводиться на основі принципу кооперації й дискурсивних максим і здатна

скасовуватися в контексті [14, с. 139, 141; 16, с. 38; 17, с. 137]. Останній аргумент спростовується таким дискурсивним фрагментом:

(8) Kilb: *Ich heiße Franz Kilb, woraus Sie schon schließen können, dass ich nicht viel bin.*

Hans: *Wir haben hier nichts gegen Namen. Und was sind Sie?*

Kilb: *Ein Kleinaktionär.*

Hans: *Vielleicht der Kleinaktionär?*

(>>&+> *Der gewisse, uns bekannte Kleinaktionär*)

Kilb: *Ja, der Kleinaktionär Franz Kilb, der Schrecken der Aufsichtsräte, der Hanswurst aller Hauptversammlungen, die Zecke im Nabel der Wirtschaft mit dem Lästigkeitswert 100 – ich bin es, der sich wieder einmal mausig macht. (Handke, S. 11)*

Уживаючи означений артикль, мовець дає зрозуміти адресатові, що дещо чув про нього, у такий спосіб конвенційне значення означеного артикля стає пропозиційним індикатором дискурсивної імплікатури – елементом пропозиції, до якого ‘прив’язано’ імплікатуру. Імплікатура висловлення *Ein Kleinaktionär* (акціонер є невідомою особою) скасовується в контексті тим самим мовцем: *Ja, der Kleinaktionär Franz Kilb...*, однак тільки тому, що ця імплікатура функціонує в якості дискурсивної і саме тому виводиться на основі принципу кооперації. Поза дискурсу значення означеного і неозначеного артиклів у німецькій мові пов’язані тільки з конвенційними імплікатами.

Конвенційні імплікатури сприймаються адресатом як звичайний смисл, що впливає із загальноприйнятого значення слів і граматичних конструкцій. Тому, щоб вивести їх, треба зробити певне інтелектуальне зусилля. Але у процесі розгортання дискурсу вони можуть актуалізуватися також тоді, коли пресупозиційні фонди комунікантів не збігаються. Розглянемо такий дискурсивний фрагмент. Тільки Ута запланували другу дитину, але випадково довідалися, що про це відомо вже всій родині. Батькові Тіля Вольфгангу сказала про це дружина Ірена, яка провідувала його в лікарні. Коли Тіль і Ута прийшли до батька, він випадково обмовився: пропозиція *Wieder kann ich mich heute freuen* передбачає конвенціональну

імплікатуру *Ich habe mich heute schon gefreut*, оскільки лексема *wieder* містить у своєму значенні імплікативний висновок про дію, що відбулася в минулому. На відміну від прикладу (8), ця імплікатура не є інтендованою. Якби пресупозиційні фонди комунікантів збігалися, вона б не актуалізувалася в реактивному мовленнєвому акті.

(9) Лікарняна палата. Вольфганг після перенесеного інфаркту розмовляє з дружиною Іреною. Їхній син Тіль і невістка Уте приносять Вольфгангу свіжі спортивні журнали.

Wolfgang: *Oh, danke! Wieder kann ich mich heute freuen.* (>> *Ich habe mich heute schon gefreut*)

Ute: *Wieder? Gibt es noch einen Anlass sich zu freuen?*

Wolfgang: *Nein, nein. Ich meine – Frau Doktor hat gesagt, die Werte sehen ziemlich gut aus.*

Till: *Schön! Na dann gehen wir schon, wir haben's zu tun. Tschüs!* Йдуть.

Wolfgang: *Ich hätte beinahe etwas vom Baby gesagt.* (*Unter uns, Folge 2885, Juli 2006*)

Структурними різновидами конвенційних імплікатур є лексичні та синтаксичні. Перші співвідносяться з лексемами, до яких вони прив'язані: це сполучники: *und, aber, trotzdem, sonst* (2), прислівники *weiter, viel, wieder* (9), *immer* (10), частки: *sogar, nur, auch* (11), дієслова – імплікативні (*gelingen, schaffen, realisieren, scheitern, vergessen, aufgeben, vermeiden* тощо) та пресупозиційні (*anziehen, öffnen, schließen, heilen* тощо) (12), прикменики у порівняльному ступені (13):

(10) Arno: *Sind Sie immer so aggressiv?* (>>&+> *Jetzt sind Sie aggressiv!))*

Janne: *Ist das aggressiv, wenn man sagt, was man denkt?* (*Bieler, S. 13*)

(11) Mattias: *Dann hauen wir ab.*

Maja: *Was? Ihr auch?* (>> *Jemand noch haut ab*)

Mattias: *Wieso auch?* (+> *Haut noch jemand ab?*)

Felix: *Weil Corinna schon weg ist.* (*Schertenleib, S. 356*)

(12) Janne: *Darf ich jetzt gehen?*

Arno: *Sie sind wirklich noch ein kleines Mädchen.*

Janne: *Um so besser.*

Arno: *Wollen Sie sich nicht wenigstens erst mal anziehen?* (>>&+> *Sie sind nicht angezogen*)

Janne: *Drehn Sie sich um.* (*Bieler, S. 22*)

(13) Moritz: *Was gibt's? Stimmt etwas nicht mit mir?* <...>

Lothar: *Gott, ich wollte nur sagen, was jeder sagt: du hast schon mal besser ausgesehen, alter Freund...* (>>&+> *Du siehst schlecht aus*)

Moritz: *Hm...* <...>

Lothar: *Übermüdung, Erschöpfung.* (*Strauß: Trilogie des Wiedersehens, S. 111*)

Синтаксичні конвенційні імплікатури прив'язані до синтаксичних конструкцій, насамперед, це висловлення з дієсловами в умовному стані:

(14) Franz: *Gfäll ich dir?*

Hanni: *Wennst mir nicht gfalln tätst, hätt ich es schon nicht tan.* (>>&+> *Du gefällst mir*)

Franz: *Wo du mir auch auch gfallst.* (*Kroetz, S. 14*)

(15) Karl Josef: *Was reden Sie da? Unsereins nun gerade! Als hätten wir uns nicht durch harte Zeiten zwingen müssen!* (>>&+> *Wir haben uns durch harte Zeiten zwingen müssen*)

Max: *Im Krieg, ja.* (*Strauß: Besucher, S. 21*)

Семантичним різновидом конвенційних імплікатур є пресупозиції – ретроспективні інференції з висловлення, що дозволяють визначити знання про факти дійсності, які має у розпорядженні мовець безпосередньо перед його виголошенням. Головна властивість пресупозицій, яка визначає їхній ретроспективний характер і відрізняє їх від інших різновидів конвенційних імплікатур – збереження пресупозицій у разі заперечення пропозиції: $p > > q$; $\sim p > > q$ [6, с. 211; 9, с. 50]. На цій властивості ґрунтується широко цитований тест на заперечення, який дає можливість визначити, чи є інференція з висловлення пресупозицією. Якщо в разі заперечення пропозиції висловлення інферована пропозиція зберігається, то вона є пресупозицією. Наприклад, у висловленні *Heut wars schon besonders delikat, daß ich mich außerordentlich früh freigemacht hab wegen dem Viehmark* з дискурсивного фрагменту (16) одна із пресупозицій є *Heute gab es Viehmark*:

(16) Ferdinand: *Heut wars schon besonders delikat, daß ich mich außerordentlich früh freigemacht hab wegen dem Viehmarkt* –

Wirt überrascht: *Ihr habt heut Viehmarkt?*

Ferdinand: *Natürlich.* (Horvath, S. 556)

Ich habe mich heute wegen dem Viehmarkt früh freigemacht >> Heute gab es Viehmarkt;

Ich habe mich heute wegen dem Viehmarkt nicht früh freigemacht >> Heute gab es Viehmarkt.

Натомість конвенційна імплікатура не витримує тесту на заперечення: неінтендована імплікатура *Jemand noch haut ab* в діалозі (11) не є пресупозицією, оскільки заперечення пропозиції спричиняє зміну імплікатури:

Ihr haut auch ab >> Jemand noch haut ab

Ihr haut auch nicht ab >> Jemand noch haut nicht ab

Як і інші конвенційні імплікатури, пресупозиції частіше не належать до інтендованих елементів пропозиції. Якщо пресупозиція інтендується, то вона функціонує в ролі дискурсивної імплікатури. Якщо мовець усвідомлено вживає елемент пропозиції, котрий ініціює певну пресупозицію, він має додаткову перлокутивну ціль повідомити адресатові інформацію, яка міститься в цій пресупозиції, тобто ‘експлуатує’ пресупозицію [9, с. 58]. У діалозі (17) Анні, передаючи слова лікаря, хоче дати зрозуміти своєму чоловікові, що вона вже була в лікаря й тому впевнена у своїй вагітності. Пропозиція мовленнєвого акту є посилкою для дедуктивного умовиводу Гайнца про те, що Анні вже була в лікаря, про що свідчить його реактивний мовленнєвий акт:

(17) Heinz: *Seit wann?*

Anni: *Im zweitn Monat bin ich sagt der Doktor*

(>> &+ > *Ich bin schon beim Doktor gewesen*)

Heinz: *Bist beim Doktor gewesen?*

Anni: *Mit halber Wahrheit tät ich nix behauptn.* (Kroetz, S. 395)

Таким чином, конвенційна імплікатура – це неінтендована імпліцитна пропозиція, що виводиться зі значення слів і речень поза дискурсивним контекстом, натомість дискурсивна імплікатура – інтендована імпліцитна повна пропозиція, яка конструюється комунікантами в дискурсі: дискурсивна імплікатура актуалізується в дискурсі – інтен-

дується мовцем і виводиться адресатом у процесі інтеракції. Саме в такому розумінні імплікатура постає як найяскравіший прояв когнітивізму в лінгвістичній семантиці. Не дивно, що максими Г.П. Грайса, процес інтендування імпліцитних смислів мовцем і процес їхнього виведення адресатом неодноразово розцінювалися дослідниками як явища когнітивної природи [12, с. 252]. Тому конвенційні імплікатури належать до сфери когнітивної семантики, а дискурсивні – до сфери когнітивної лінгвопрагматики [10, с. 327; 16, с. 4].

Запропонована концепція розмежування конвенційних і дискурсивних імплікатур відкриває широкі перспективи в напрямку встановлення їх семантико-прагматичних властивостей та подальшої класифікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булыгина Т.В. Модальность / Т.В. Булыгина, А.Д. Шмелев // Человеческий фактор в языке: Коммуникация, модальность, дейксис. – М.: Наука, 1992. – С. 109–153.
2. Вандервекен Д. Небуквальные речевые акты / Д. Вандервекен; пер. с англ. О.М. Бессоновой // Концептуализация и смысл. – Новосибирск: Наука, 1990. – С. 31–61.
3. Грайс Г.П. Логика и речевое общение / Г. Пол Грайс; пер. с англ. В.В. Туrowsкого // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 217–237.
4. Дементьев В.В. Основы теории непрямої коммуникации: автореф. дисс. на соискание уч. степени д-ра филол. наук: спец. 10.02.19 “Теория языка” / В.В. Дементьев; Саратовский гос. ун-т им. Н.Г. Чернышевского. – Саратов, 2001. – 38 с.
5. Демьянков В.З. Прагматические основы интерпретации высказывания / В.З. Демьянков // Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. – 1981. – № 40. – С. 368–377.
6. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика / И.М. Кобозева; изд. 3-е, стереотипное. – М.: Эдиториал УРСС, 2007. – 352 с.
7. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика: Введение / Дж. Лайонз; пер. с англ. В.В. Морозова и И.Б. Шатуновского; под общ. ред. И.Б. Шатуновского. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – 400 с.
8. Мартемьянов Ю.С. Импліцитная информация на синтаксическом уровне / Ю.С. Мартемьянов // Импліцитность в языке и речи. – М.: Языки русской культуры, 1999. – С. 163–192.
9. Падучева Е.В. Высказывание и его соотносительность с действительностью (референциальные аспекты семантики местоимений) / Е.В. Падучева; изд. 3-е, стереотипное. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. –

288 c. 10. Bach K. The Myth of conventional implicature / K. Bach // *Linguistics and Philosophy*. – 1999. – No. 22. – P. 327-366. 11. Gazdar G.J.M. *Pragmatics: Implicature, Presupposition and Logical Form* / G.J.M. Gazdar. – N.Y. : Academic Press, 1979. – 186 p. 12. Hagemann J. Nicht-zentrale Sprechakte / J. Hagemann, E. Rolf // *Pragmatik: Implikaturen und Sprechakte*. – Opladen : Westdeutscher Verl., 1997. – S. 145–160. 13. Hirschberg J. A Theory of Scalar Implicature / J. Hirschberg. – N.Y. : Garland, 1991. – 220 p. 14. Levinson S.C. *Pragmatik* / S.C. Levinson ; ins Dt. üb. von M. Wiese. – Tübingen : Niemeyer, 2001. – 476 S. 15. Liedtke F. Das Gesagte und das Nicht-Gesagte: Zur Definition von Implikaturen / F. Liedtke // *Implikaturen. Grammatische und pragmatische Analysen*. – Tübingen : Niemeyer, 1995. – S. 19-46. 16. Meibauer J. *Pragmatik* / J. Meibauer. – Tübingen : Stauffenburg, 2001. – 208 S. 17. Rolf E. *Sagen und Meinen* / E. Rolf. – Opladen : Westdeutscher Verl., 1994. – 269 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Bauer W. *Change* / Wolfgang Bauer // *Spectaculum* 14. – Fr./M. : Suhrkamp, 1971. – S. 7–58. 2. Bieler M.

Drei Rosen aus Papier / Manfred Bieler // *Hörspiele*. – B. : Henschel, 1964. – S. 7–39. 3. Erhardt H. *Eine schöne graue Katze* / Heinz Erhardt // ders. *Das kleine Heinz-Erhardt-Buch*. – B. : Fischer, KiWi, Rowohlt, 2003. – S. 106–107. 4. Handke P. *Die Unvernünftigen sterben aus* / Peter Handke. – Fr./M. : Suhrkamp, 1973. – 100 S. 5. Horváth O. v. *Der jüngste Tag* / Ödon von Horváth // ders. *Gesammelte Werke. Bd. 2 : Schauspiele*. – Fr./M. : Suhrkamp, 1978. – S. 529–588. 6. Kroetz F.X. *Gesammelte Stücke* / Franz Xaver Kroetz. – Frankfurt am Main : Suhrkamp Verlag, 1972. – 504 S. 7. Schertenleib H. *Radio Kaschmir* / Hansjörg Schertenleib // *Theater, Theater: Aktuelle Stücke* 12. – Fr./M. : Fischer, 2002. – S. 311–364. 8. Strauß B. *Trilogie des Wiedersehens* / Botho Strauß // ders. *Trilogie des Wiedersehens. Groß und klein. Zwei Theaterstücke*. – München : Taschenbuch Verl., 1982. – S. 5–124. 9. Strauß B. *Besucher* / Botho Strauß // ders. *Besucher. Drei Stücke*. – München, Wien : Hanser, 1988. – S. 7–90. 10. *Unter uns* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.unteruns.de: <http://german.imdb.com/title/tt0108977/episodes>